

מקרה אני דורש

במה לעיון במקראות בדרך רבותינו

גליון מס' 28

פרשת ראה

ה'תשפ"ב

הרב ישעיהו לוי שליט"א

הבשר ממנו), אבל אוכלים אותם במחנה וחיוץ למחנה. והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה, רק 'איש' הישר בעיניו". אבל משיבואו "אל המנוחה ואל הנחלה" (יב, ט) יתחייב כל אחד בקרבנות ידועים ולהביאם "אל המקום אשר יבחר ה'" (יב, ה) ולאכלם בפנים ממחיצה מקיפה את המקדש. ראה עוד רשב"ם וראב"ע.

כאילו נאמר 'לא תעשון איש כל הישר בעיניו'

יתכן עוד לפי הפשט ש"איש כל הישר בעיניו" אינו תיאור של "עשים", ולא מושא של נשוא חסר, אלא מושא שני של "לא תעשון", כאילו נכתב: 'לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום'; לא תעשון איש כל הישר בעיניו. לאמור, "פה היום" אכן נקריב פעם כאן ופעם שם, אם כי תמיד בחצר המשכן, כי על פי ה' נחנה וניסע והיכן שנתגלגל נביא את קורבנותינו "אל פתח אהל מועד" (ויקרא א, ג; שם יז, ה; שם ט; ועוד). אך כשנגיע "אל המנוחה ואל הנחלה" לא תיחשב הקרבה במקומות שונים עבודה, אלא מפעל פסול של "איש" העושה "כל הישר בעיניו", מדעתו ולא מדעת קונו, מבלי להיכנע אל "הישר בעיני ה'" (להלן פסוק כה). כך יתיישב הצליל הביקורתי המהדהד בהקבלה אל "בְּיָמֵינוּ הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים יז, ו; השווה שם כא, כה).

צא וראה איך בורר לו יושר אנושי את אתרי פולחנו. הלא "עבדו... הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם" תחילה "על ההרים הרמים", מתאמצים לפארם, אבל משלאו "על הגבעות" הנמוכות מן ההרים, ולבסוף "תחת כל עץ רענן" (למעלה פסוק ב), וכל שיגבם המדומה הולך ומתפוגג.

לא תאכל כל תועבה (יד, ג)

מובנו היסודי של המונח 'תועבה'

הוראתה היסודית של "תועבה" היא כמדומה מעין 'זיוף' (perversion) או הסלידה ממנו, קרובה אל 'טעווה' הארמית (טעות או סילוף), אף שלפעמים היא הורחבה לכלל המאוס. נרדפת "תועבה" אל 'זרות' - 'קנאָהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבַת יַכְעִיסָהוּ' (דברים לב, טז) - ואל 'שווא' - 'לא תוסיפו הִבִּיא מִנְחַת

לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו (יב, ח)

אין הכוונה ש"פה היום" מקריב כל "איש" איפה ש"ישר בעיניו", שכן הוזהרו בני המדבר בויקרא פרק יז בלהעלות עולה או זבח מחוץ למשכן. לכן דורש רש"י על פי ספרי על אתר זבחים קיד, א, שהפסוק "מוסב למעלה על 'כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ'" (יא, לא) ומלמד שבשנים הראשונות מיד אחר הכניסה לארץ, "כל ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק", תותר הקרבה בבמות, עד שיועמד המשכן בשילה ותיאסרנה. "ובבמה לא תקריבו" "ככל אשר אנחנו עשים פה היום", היינו כל מיני הקרבנות ואפילו חובות כגון "חטאות ואשמות", אלא רק "נדריים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם". האתנחתא המטעימה את "היום" טוענת אפוא את ההוראה 'אלא'; את שלפניה "לא תעשון", ואת שאחריה "תעשון".

לרש"י - "איש כל הישר בעיניו" חסר נשוא

לפיכך "איש כל הישר בעיניו" הוא איבר (אחד ממספר משפטים עצמאיים מחוברים במשפט מאוחד; בנידוננו האיבר האחר הוא "לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום") חסר נשוא, כמו "הַדִּלֶּת תִּסּוֹב עַל צִירָהּ וְעַצֶּל עַל מִטָּתוֹ" (משלי כו, יד) שבו "עַצֶּל עַל מִטָּתוֹ" חסר נשוא מפורש, אך בהשוואה אל "הַדִּלֶּת" שנשואה "תִּסּוֹב" מקבל גם "עַצֶּל" במשתמע את הנשוא 'יסוב'. אף כאן בהנגדה אל "כָּל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם", שהוא מושא לנשוא "לא תעשון", מקבל "איש כל הישר בעיניו" במשתמע את הנשוא "תעשון".

לרמב"ן - "איש כל הישר בעיניו" הוא חלק מתיאור הנעשה "היום"

ולרמב"ן "איש כל הישר בעיניו" אמנם מתאר את "עשים", לומר שבעוד נדרו ישראל במדבר "באי זה מקום שיהיה המשכן יעשה (איש) אותם (את קורבנותיו)", פעם פה ופעם שם לפי המסעות והחניות, "וגם כן אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני", כך שלא יתחייב להגיע "למשכן כלל, ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא שם. וכן אחרי זריקת הדם והקטר חלבים בשלמים (אם נדבם) יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה (היקף שלא ייצא

שְׁוֹא קְטֶרֶת תוֹעֵבָה הִיא לִי" (ישעיה א, יג). בקללה, "אָרוֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תוֹעֵבָת ה' מַעֲשֵׂה יָדֵי חָרָשׁ" (להלן כז, טו), "מַעֲשֵׂה יָדֵי חָרָשׁ" אֵינוּ בֹא אַפּוֹא רַק לְצִיּוֹר אֶת מִלֵּאכֶת עוֹשֵׂי הַפְּסִלִים, אֲלֵא לְהַטְעִים כִּמְהָ נִתְעַבּוּ וּנְזַדְיִיפוּ "פֶסֶל וּמַסֵּכָה", שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה אָדָם וּמִתִּימָרִים בִּאלוּהוּת. הַכְּתוּב מִקְפֵּל בְּרִמּוֹ אֶת תּוֹכַחַת יִשְׁעִיהוּ בִּאֲרוּכָה, "מִי יֵצֵר אֶל וּפֶסֶל נֶסֶךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל. הֵן כָּל חֲבָרִיו יִבְשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם... חָרָשׁ בְּרִזָּל... חָרָשׁ עֲצִים..." (ישעיה מד, י-יג). וּמִנֵּהם אֵין זִיוָף קֶשֶׁה מֵעֲבֻדָּה זָרָה וְצִלְמִיָּה וּמִשְׁמָשִׁיָּה וְנוֹיָה, וְלִכֵּן "תוֹעֵבָת ה' אֱלֹהֶיךָ הִוא" (להלן ז, כה), "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתְךָ" (שם, כו). וְאֵם חֵס וּשְׁלוֹם נִעְבְּדָה בְּקִיבוּץ "נִעֲשֶׂתָה הַתוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבְּךָ" (יג, טו).

"לֹא יוֹכְלוֹן הַמִּצְרִים לְאָכֹל אֶת הָעֶבְרִים לֶחֶם כִּי תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרַיִם" (בְּרַאשִׁית מג, לב), זִרְוֹת וְנִיכּוֹר וּקְרִיבָה צְבוּעָה (אֲלֵא אִם "תוֹעֵבָה" הִיא כִּנּוֹי הַתּוֹרָה לְעֲבֻדָּה זָרָה שְׁלֵהֶם). "תוֹעֵבָת מִצְרַיִם כָּל רָעָה צֹאן" (שם מו, לד), פְּחוֹת וּמִנּוּכָר, הוֹלֵךְ מִדְּבָרוֹת בְּלִי תִרְבוֹת עִירוֹנִית, "פָּרָא אָדָם" (טז, יב) דּוּמָה לֵאנוּשׁ וְאִינוּנוּ.

"וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת זָכָר מִשְׁכָּבִי אִשָּׁה תוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם" (וִיקְרָא כ, יג); "לֹא יִהְיֶה כְּלִי גִבֹּר עַל אִשָּׁה וְלֹא יִלְבֹּשׁ גִּבֹּר שְׂמֹלֶת אִשָּׁה כִּי תוֹעֵבָת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים" (להלן כב, ה); "אֶתְנֶן זִוְנָה וּמִחִיר כְּלָב" הֵם פְּחוֹתִים וְהוֹפְכִים "תוֹעֵבָת ה' אֱלֹהֶיךָ גַּם שְׁנֵיהֶם" אִם יוֹבֵאוּ "בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ" (כג, יט) וְיוֹצִגוּ לְמוֹזַח כְּמִקּוּדְשִׁים; "לֹא תִזְבַּח לָהּ" אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וְשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם כָּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֵבָת ה' אֱלֹהֶיךָ הִוא" (יז, א), "כִּי מִשְׁחָתָם בָּהֶם" (וִיקְרָא כב, כה) וְהֵם מְזוּיָפִים מִתּוֹכָם; "לֹא יִמָּצֵא בָּךְ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמִנְחָשׁ וּמִכְשָׁף וְחֹבֵר חֶבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְעֵנִי וְדֹרָשׁ אֶל הַמֵּתִים, כִּי תוֹעֵבָת ה' כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים" (להלן יא, י-יב), סוֹרָה "אֲחֵרֵי הַתְּהוֹ אֲשֶׁר לֹא יוֹעִילוּ" (שְׂמוּאֵל א יב, כא). אֲלֵא, "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ" (להלן יח, כו), שֶׁכֵּן הֵיפֵךְ הַזִּיוּף הִוא הַתּוֹם, וְלִכֵּן "אֶבֶן וְאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תוֹעֵבָת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם" (מִשְׁלִי כ, י), אֲבֵל "אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצִדֵּק יִהְיֶה לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצִדֵּק יִהְיֶה לָּךְ" (להלן כה, טו).

"לֹא יוֹכֵל בַּעֲלָה הָרֹאשׁוֹן אֲשֶׁר שְׁלָחָה לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לְהִיּוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִטְמִינָהּ כִּי תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי ה'" (שם כד, ד), לְהַפּוֹךְ עֲלֶיהָ מִשְׁנֵאָה לְאֵהָבָה דּוּקָא מִשְׁהִיתָה לְאַחֵר, וְהִיא כְּמִטּוֹטֶלֶת מֵאִישׁ לְאִישׁ וְחוֹזֶרֶת לְחִילָה. כָּל שֶׁכֵּן לִפִּי ר"י בְּכוֹר שׁוֹר וּרְמַב"ן שֶׁטַעַם הָאִיסוּר כְּדִי שֶׁלֹּא יַחְלִיפוּ נְשׁוֹתֵיהֶם, כֹּאֲלֵה אֲשֶׁר בִּלְשׁוֹן רַבִּי אֲבָהוּ בִּשְׁבַת סב, ב, "מִסְרִיחִין עֲרֹסוֹתָם בִּשְׁכַּבְתָּ זֶרַע שְׂאִינוֹ שְׁלֵהֶם".

בַּמֵּאֲכֻלוֹת אֲסוּרוֹת - 'תוֹעֵבָה' הִוא הַמְזוּיָף בְּסִימָנִיו

אִף כֵּאֵן, "לֹא תֹאכֹל כָּל תוֹעֵבָה" מִטְרִים אֶת שִׁימָרָם בְּסִמּוֹן, "אִף אֶת זֶה לֹא תֹאכֹלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמִּפְרִיֵּי הַפֶּרֶסָה הַשְּׂסוּעָה: אֶת הַגִּמְלָה וְאֶת הָאֲרִנְבָּת וְאֶת הַשֶּׁפֶן כִּי מַעֲלָה גֵרָה הֵמָּה וּפֶרֶסָה לֹא הִפְרִיסוּ... וְאֶת הַחֲזִיר כִּי מִפְרִיס פֶּרֶסָה הִוא וְלֹא גֵרָה" (יד, ז-ח), כָּל הַמְזוּיָפִים בְּסִימָן אֶחָד.

בִּפְרִירוֹת הַמִּקְבִּיל שֶׁל מִינֵי בְעֵלִי חַיִּים מוֹתָרִים וְאֲסוּרוֹת, בְּסִפֵּר וִיקְרָא פֶּרֶק יא, נִצְטוּוּנוּ "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר וּבֵין הַחֲזִיָּה הַנֶּאֱכָלֶת וּבֵין הַחֲזִיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל" (וִיקְרָא יא, מז), וְלִכֵּן נִפְרָסָה שֶׁם "תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכָל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הִרְמִשָּׁת בְּמִים וְלָכֵן נֶפֶשׁ הַשְּׂרָצָה עַל הָאָרֶץ", עַל כָּל דְּקוּקִיָּה. נִמְנוּ שֶׁם עֶשֶׂר מַחֲלָקוֹת: "כָּל מִפְרִסַּת פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעַת פֶּרֶסָת מַעֲלַת גֵּרָה בְּבִהֵמָה" (שם יא, ג); בְּעֵלִי הַסִּימָן הָאֶחָד,

הֵיִינוּ "הַגִּמְלָה", "הַשֶּׁפֶן", "הָאֲרִנְבָּת", וְ"הַחֲזִיר" (שם, ד-ז); "כָּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקִשָּׁה בְּמִים" (שם, ט); "וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקִשָּׁה בְּמִים וּבְנִחָלִים מִכָּל שֶׁרֶץ הַמִּים וּמִכָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בְּמִים" (שם, י); רִשִּׁימַת "אֱלֹהִים" אֲשֶׁר "תִּשְׁקָצוּ מִן הָעוֹף", "הַנֶּשֶׁר" וְ"הַפֶּרֶס" וְרִעִיהֶם (שם, יג-יט); "כָּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל אֲרָבַע" (שם, כ); "שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל אֲרָבַע אֲשֶׁר לוֹ כְּרָעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנִתֵּר בֵּהֶן עַל הָאָרֶץ" (שם, כא); "הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מִפְרִסַּת פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת אֵינְנָה שִׁסְעַת וְגֵרָה אֵינְנָה מַעֲלָה", כְּגוֹן סוֹס וְחִמּוֹר (כְּדַעַת רִשְׁב"ם עַל אֲתָר; הַגִּד רִש"י); "וְכָל הוֹלֵךְ עַל כְּפָיו בְּכָל הַחַיָּה הַהֹלֵכֶת עַל אֲרָבַע" (שם, כז); "וְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל הָאָרֶץ" (שם, מא). אֶת מַחֲלָקַת הָעוֹפוֹת הַטְּהוּרִים לֹא טָרַח שֶׁם הַכְּתוּב לְהַזְכִּיר מִפּוֹרְשׁוֹת, בִּאֲשֶׁר עוֹפוֹת כּוֹלֵם טְהוּרִים בְּסִתָּם חוּץ מֵאֲלֵה שְׁנִיקְבוּ בְּשִׁמּוֹתֵיהֶם.

פִּרְשָׁתָנוּ, לְעוֹמֶת זֹאת, קוֹבַעַת ש"כָּל צִפּוֹר טְהוֹרָה תֹּאכֹלוּ" (להלן יד, יא), אִךְ מִתְעַלֶּמֶת לְגִמְרֵי מִן "הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מִפְרִסַּת פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת אֵינְנָה שִׁסְעַת", מִן "כָּל הוֹלֵךְ עַל כְּפָיו בְּכָל הַחַיָּה הַהֹלֵכֶת עַל אֲרָבַע", וּמִן "כָּל הַשֶּׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל הָאָרֶץ". שֶׁכֵּן סוֹמַכַּת פִּרְשָׁתָנוּ עַל הַנּוֹדֵעַ כִּבְר מִסְפֵּר וִיקְרָא, וּמִגְמָתָהּ, אֲגַב דַּחִיית "כָּל תוֹעֵבָה", רַק לְהַצְבִּיעַ עַל שֶׁאֵר חֲרִיגִים שֶׁגַם הֵם כְּמוֹ הַזְדִּיפוּ וְיִצְאוּ מִכֻּלָּל מַחֲלָקָתָם. לְפִיכֵךְ הִיא צְרִיכָה לְפִתּוּחַ ב"כָּל צִפּוֹר טְהוֹרָה תֹּאכֹלוּ", קוֹדֵם שֶׁתְּבַדִּיל לְרַעָה אֶת אֵלֶּה "אֲשֶׁר לֹא תֹאכֹלוּ מֵהֶם" (שם). וּלְפִיכֵךְ הִיא דּוֹלְגַת עַל הַמַּחֲלָקוֹת שֶׁנִּאֲסְרוּ בְּגִרְפָּה וְשִׁלְכָן אֵין בְּתוֹכָן מִשּׁוֹנִים לְרַעָה.

שֶׁרֶץ הָעוֹף בְּכָלל הַתּוֹעֵבָה

תַּחַת "שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל אֲרָבַע" הָאִמּוֹר בּוִיקְרָא, נּוֹקֻטַּת פִּרְשָׁתָנוּ בְּקִצְרָה, "וְכָל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הִוא לָכֶם" (יד, יט), בְּלִי לְסַפּוֹר אֶת רִגְלָיו. שֶׁכֵּן שְׂרִיצָה כְּשִׁלְעִצְמָה הִיא זִיוָף הַצּוֹרָה הַצִּיפּוֹרִית, וְדִי בִכֵּךְ לֵאסוֹר שֶׁרֶץ הָעוֹף אִף בְּלִי לְשִׁיכּוֹ לְמַחֲלָקָה חֲדָשָׁה. עַל דְּגִים נִאֲמַר, "וְשֶׁרְצוֹ הַמִּים שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה" (בְּרַאשִׁית א, כ), וּבִיבִשָּׁה יֵשׁ אֶת "הָרִמֶּשׁ הָרִמֶּשׁ עַל הָאָרֶץ" (שם, כו). אֲבֵל "עוֹף" לֹא יִשְׂרוּץ וְלֹא יִרְמוֹס אֲלֵא "וְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ עַל פְּנֵי רִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם" (שם, כ), וְאִפִּילוּ בִּלְכָתוֹ עַל הַקִּרְקַע בֵּין פְּרִיחוֹת צוּעֵד הָעוֹף זָקוּף עַל שְׁתֵּי רַגְלָיִם.

אַחֵר שֶׁלֹּא הִזְכִּירָה שֶׁרֶץ עוֹף "הַהֹלֵךְ עַל אֲרָבַע", לֹא הוֹצִרְכָה פִּרְשָׁתָנוּ לְהַבְדִּיל מִכֻּלָּו מִפּוֹרְשׁוֹת אֶת הַחֲגוּבִים, אֶת "שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל אֲרָבַע אֲשֶׁר לוֹ כְּרָעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנִתֵּר בֵּהֶן עַל הָאָרֶץ". שֶׁהִרִי זֶה אֵינוֹ שׁוֹרֵץ כְּשֶׁאֵר שְׂרָצִים אֲלֵא מִנְתֵּר, וְלוֹ שְׁתֵּי "כְּרָעִים מִמַּעַל לְרַגְלָיו" כְּשִׁתֵּי רַגְלֵי הַצִּיפּוֹרִים. אֲרַבַּע רַגְלָיו הָאֲחֵרוֹת מִשְׁמָשׁוֹת רַק לְתוֹמָכּוֹ בְּעִמּוּדָתוֹ (וְעַם זֹאת, הַחֲזִירָה לְהֵלֵךְ בְּפִסּוֹק כ עַל "כָּל עוֹף טְהוֹר תֹּאכֹלוּ" נּוֹעֵדָה לְפִי סְפָרִי לְהַתִּיר חֲגוּבִים, וְכֵן פִּירוּשׁ רַב"ע וְחֻזְקוֹנִי).

אִפְשָׁר שֶׁכָּל בְּעֵלִי הַחַיִּים הַכְּשֵׁרִים הַתִּיחָדוּ בְּבִידוּל מִן הָאֲדָמָה וּמִרְמִיסָה עֲלֶיהָ. לְבִהֵמָה וְלַחִיָּה הַטְּהוּרָה פִּרְסָה שְׂסוּעָה לְחֻצוֹן בֵּין קֶצֶה רַגְלָה לְאֲרֶץ, שֶׁלֹּא כ"הוֹלֵךְ עַל כְּפָיו", וְאִף שֶׁלֹּא כ"מִפְרִסַּת פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת אֵינְנָה שִׁסְעַת" אֲשֶׁר פִּרְסָתָהּ מִתְדַמָּה לְכָף. עוֹף "וְעוֹפֵף" וְאִפִּילוּ בִּלְכָתוֹ הִוא מְזַדְקֵף מִן הָאֲדָמָה. חֲגַב מִנְתֵּר "עַל הָאָרֶץ" וְאֵינוֹ מִתְחַכֵּךְ בָּהּ. וְדָג מִקּוֹשֶׁקֶשׁ הִוא מְשׁוֹרִיין מִמִּגַּע עִם הַמִּים, "אֲרַעָא סְמִיכְתָּא" (שְׁבַת ק, ב; גִּיטִין ח, א), וְהִוא שֵׁט בְּסִנְפִירָיו כְּפּוֹרַח בְּאוּרִי.

מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה: שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו; לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה' (טו, א-ב)

תלותה של שמיטת הארץ בשמיטת כספים

משנה תורה שותקת לכאורה משבת הארץ המתוארת בפרוטרוט בויקרא פרק כה, וכל עניינה רק בהשמטת חובות. אך אל נכון פרשת שמיטת כספים אף היא שעונה על האמור בהר סיני ובאה להעצימו.

נאמר בסמוך למעלה, "עשר תעשר את כל תבואת ורעה היצא השדה שנה שנה, ואכלת לפני ה' אלהיך... מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך, ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבועו" (יד, כב-כט). אחר שסודרו "שנה שנה" ואחריהן "מקצה שלש שנים", עתה, לסוף מחזור כפול של שלוש שנים כאלה, "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" (שם טו, א). זו בהכרח שמיטת קרקע, אשר כבר צווה עליה, "והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך" (שמות כג, יא), ושוב, "ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה... והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לה ולעבדך ולאמנתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל" (ויקרא כה, ג-ז). אחרת לא נדע איך לנהוג בתבואת השביעית. ואם תעלה על דעתך ששנת השמיטה אינה חורגת מסדר מעשרות, וראשונה היא לסדר שלישי של שלש שלש שנות מעשר, שוב אין "קצה שלש שנים" ו"קץ שבע שנים" נכנסים במנין אחד, שהרי שמיטה שנייה נעשית שנה שמינית ל"שנה שנה", ושמיטה שלישית נעשית שנה תשיעית, וכן הלאה.

אלא, "שמטה" היינו עזיבה גמורה של הגידולים. כי בעוד "מקצה שלש שנים תוציא" רק "מעשר תבואתך", ויאכלוהו רק עניים "הלוי... והגר והיתום והאלמנה", "שנת השמיטה כולה הפקר" לכל "ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני" (לשון רמב"ם הל' מתנות עניים ו, ה). ויד עני שווה בה ליד בעל הבית.

ועדיין בתר עניא אזלא עניותא, ומה יועיל השוויון לעני בלקיטת הפירות אם יוכרח להחזירם בחובו אל העשיר בעל השדות. לפיכך אף שמיטת קרקע אינה שלמה עד שישמט "כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו" (דברים טו, ב) ואז יאכל העני בשמחה את לחמו. "וזה דבר השמטה" (שם) משמע, עד כאן הגיע תוקפה. באמנה שכרתו עולי בבל הם חיברו בפירוש את "ונטשתה" האמור על עבודת "השביעת" ויבולה אל הרפיית "משה" היד, וכתבו, "ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד" (נחמיה י, לב).

ואילו לא באו פסוקינו אלא לשמיטת כספים, היה להם להתאחד ולומר בקצרה, 'מקץ שבע תשמוט כל בעל משה ידו וגו'. אלא, "תעשה שמטה" ידועה, ועוד "שמוט כל בעל וגו'". (מבנה המקרא הסומך שמיטת משה היד על שמיטה אחרת, מוכרת מכבר, הוא היסוד לדרשת רבי ש"בשתי שמיטות הכתוב מדבר", בגיטין לו, א, ועוד).

לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר ה' אתה וביתך (טו, כ)

פירש רש"י: לפני ה' אלהיך תאכלנו – לכהן הוא אומר, שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום. שנאמר, "ובשךם יהיה לך וגו'" (במדבר יח, יח).

כבר נאמר למעלה, "והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם, ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם" (יב, ו-ז), ושוב, "ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך" (יד, כג), אבל שם ושם אין רש"י מעיר על אכילת הבכורות (על יב, ו הוא אמנם מפרש איך ייושם "והבאתם" בבכור). שכן פשוט ש"ואכלת" עשוי להיאמר למי שמותר לו לאכול. אבל כאן נאמר בפסוק הקודם, "כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך; לא תעבד בבקר שורך ולא תגז בכור צאנך" (טו, יט), ויכולנו להסיק שגם "לפני ה' אלהיך תאכלנו" ממשיך לדבר אל זה שנולד הבכור בעדרו ושמוזהר לא להעבדו או לגוזו. מלמדנו רש"י שאכן עובר הכתוב בין שני הפסוקים ממצוות הבעלים אל מצוות הכהן.

ואין לתמוה. שכן רגיל משנה תורה, וסדר ראה בפרט, לנסח בלשון יחיד ציוויים או הבטחות המופנים לעם בכללותו והמתקיימים רק בקיבוץ. כגון "החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם" (ז, ב); "ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך, לא תחוס עינך עליהם... כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, לא תירא מהם" (ז, טז-יח); "...עד אבד הנשאים והנסתרים מפניך. לא תערץ מפניהם כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא, ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט, לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה. ונתנם ה' אלהיך לפניך... ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים, לא יתיצב איש בפניך עד השמדה אתם" (כ-כד); "ונתתה את הבכרה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל" (יא, כט); "וירשת אתם וישבת בארצם" (יב, כט) "הפה תפה את ישרי העיר ההוא לפי חרב, החרם אתה... ואת כל שללה תקבץ אל תוף רחבה ושרפת באש" (יג, טז-יז); "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" (טו, א); "אפס כי לא יהיה בך אביון" (טו, ד); "שמור את חדש האביב" (טז, א); "ולא יראה לך שאר בכל גבלך" (טז, ד); "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך" (טז, טז); "שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך לשבטיך" (טז, יח); "שום תשים עליך מלך" (יז, טו); ועוד רבים.

לפיכך אף "כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך" משמע, הבכורות שיוולדו בכל עדרי העם יוקדשו לה'. "כל הבכור" היינו "כל בכור בבקמת בני ישראל" (במדבר ג, מא; השווה שמות יג, ב; שם לר, יט-כ; במדבר ג, יב-ג; שם ח, טז-יז), לא בכור אחד כי יולד ברפת של איש פלוני. הנושא של "תאכלנו" אינו אפוא הבעלים אלא העם, לאמור שבכורות כל שנתון יאכלו "לפני ה' אלהיך", אבל לא פורש כאן מי ומי האוכלים אלא סמך הכתוב על האמור בפרשת מתנות הכהונה שבסדר קורח (הסופית של "תאכלנו" היא כינוי גוף יחיד מפני שהמכונה הוא "כל", שם עצם זכר, כמו "אם את כל דגי הים יאסף להם", בבמדבר יא, כב). ובאמת רחוק לצוות איש פרטי לאכול בכורות "שנה בשנה". כי

איזה עשיר אשר מובטח לו שימליט מקנהו מדי שנה פטרי רחם זכרים תמימים.

גם על אודות "תרומת ידכם" הנמנית למעלה עם "בכרת בקרכם וצאנכם" נאמר "ואַכְלֶתָּ לַפָּנִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (יב, ו), והיא הביכורים כמו שפירש רש"י מיבמות עג, ב ואינה נאכלת אלא לכהנים. ושוב באותה פרשה, "לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיה ותרומת ידך, כי אם לפני ה' אֱלֹהֶיךָ תאכלנו" (שם, יז-יח), כאשר "תרומת ידך" היא שוב ביכורים. וגם אלמלא לימדונו כך חכמים, בהכרח יפול שם "תרומה" רק על דבר שמוציא הבעלים מידו ואינו אוכלו בעצמו. הרי ש"ואַכְלֶתָּ" או "תאכלנו" משמע מי שרשאי לאכול: ביכורים ובכורות יאכלו הכהנים והשאר אפילו זרים. אף כאן גבי בכור, "תאכלנו" מי שמותר בו.

בין מגמת סדר ראה למגמת סדר קורח

מגמת פרשתנו לאפיין את קדושת ה"מקום אשר יבחר ה'", ולכן היא קובעת שהבכורות, שהם קדושים, יתייחדו להיאכל בו ולא במקום אחר ולא להנאה אחרת. את השיוך למקום הנבחר היא מגבילה לתמימים, ופורטת שאם "יהיה בו מום... לא תזבחנו לה' אֱלֹהֶיךָ, בשעריך תאכלנו וגו'" (טו, כא). כאמור, אין הפרשה רדופה לספר מי זכאי לאכול בכורות, כי אין לשאלה מגע לקדושת המקום או אפילו לקדושת הבכורות. הלא עבד מקנת כסף של כהן אוכל בכור, וזר אינו מיוחס למטה מעבד, אבל כתרומת הגידולים מנוע בכור מזרים כדי לשמר לכהנים וביתם את מאכלם הטהור. מאידך גיסא, סדר קורח מונה מתנות כהונה, ושם הותאם ללמד ש"כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' בָּאֵדָם וּבְבִהֶמָה יִהְיֶה לָךְ" (במדבר יח, טו). נוסף שם פדיון בכור אדם ופדיון בכור בהמה טמאה. שניהם לא הוזכרו בפרשתנו מפני שאינם נאכלים במקום הנבחר. סדר קורח אינו מבחין בכור בעל מום מתמים, כי די לו לקבוע שכל בכור הוא לכהן ולסמוך את דיני אכילתם המשתנים על פרשתנו.

באמנה שכרתו עולי בבל כבר חוברו יחד הבאת הבכורות אל המקדש עם נתינתם לכהנים. "ואַתְּ בְּכֹרֹת בְּנֵינוּ וּבְהֶמְתֵּינוּ כְּכֹתֹב בְּתוֹרָה וְאֵת בְּכוֹרֵינוּ וְצִאֲנֵינוּ לְהִבְיֹא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְכַהֲנִים הַמְשָׁרְתִּים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ" (נחמיה י, לז). צורפו הבכורות אל "בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ" שאף הם מובאים "לְבֵית ה'" (שם, לו) לעזרה ונאכלים בירושלים. אך על "ראשית עריסתנו (חלה) ותירומתנו ופרי כל עץ תירוש ויצהר" נאמר למטה שאותם "נביא לכהנים אֶל לְשִׁכּוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ" (שם, לח), בהזכרת "כהנים" לפני "בית אֱלֹהֵינוּ", כי מצוות תרומה וחלה רק להינתן לכהנים ואפילו בגבולין, ולא שימשו "לשכות" הבית אלא לאיחסון בעבורם.

הספרים שמות וויקרא, בסדרים בא (שמות, פרק יג) ומשפטים (כב, כט) וכי תשא (לד, יט) ובחוקותי (ויקרא כז, כו), מסתפקים בהיגר שבכור פטר רחם קדוש לה', וטרם פורש מה יעשה הקב"ה בשלו ולמי יאכלנו ואיפה. בדומה, נלמד להלן שהמביא ביכורים יניחם "לפני ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כו, י), ואלמלא הכתוב בבמדבר (יח, ג), "בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה", לא ידענו למי ולמה יילקחו משם.

עוד להלן, "וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפֵּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זִבְחֵי

הזבח אם שור אם שה, ונתן לכהן הזרע והלחנים והקבה. ראשית דגנך ותירשך ויצהרך וראשית גז צאנך נתן לו" (יח, ג-ד). נפקד שם הבכור מפני שאינו "מֵאֵת הָעָם" אלא קדוש מרחם מבלי הפרשה.

אף על פי כן רמז יש בפרשתנו שהבכורות נאכלים לכהנים. כל שנצטוונו להביא ולאכול בירושלים, וזרנו לשמוח באכילתו ולשתף את "הלוי", ולפעמים נזקקים אחרים עמו. בנין אב לכולם, "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיכֶם בּוֹ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם, שָׁמָּה תֵּבִיאוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹוֶה אֲתֶכֶם, עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מְעֹשְׂרֵיכֶם וְתִרְמַת יְדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לָהּ. וְשִׁמַּחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאֹמְהֵיכֶם וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחַלָּה אֲתֶכֶם" (יב, יא-יב). שנית, "לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיה ותרומת ידך, כי אם לפני ה' אֱלֹהֶיךָ תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אֱלֹהֶיךָ בו, אֵתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאֹמְתְּךָ וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ, וְשִׁמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַשְׁלַח יְדְךָ" (שם, יז-יח). אצל מעות מעשר שני, "וְנִתְּתָה הַכֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר תִּצְוֶה נִפְשֶׁךָ בְּבָקָר וּבְצֹאֵן וּבִזְיִין וּבִשְׂכָר וּבְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁאַלָּה נִפְשֶׁךָ, וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמַּחְתָּ אִתָּהּ וּבִיתְּךָ. וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ לֹא תִעְזְבוּ כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחַלָּה עִמָּךְ" (יד, כו-כז). בשלמי חגיגה של שבועות, "וְשִׁמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאֹמְתְּךָ וְהַלְוֵי וְהַגֵּר וְהִיטוּם וְהָאֱלֻמִּנָּה אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּךָ, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם" (טז, יא). ושל סוכות, "וְשִׁמַּחְתָּ בְּחֹגֶךָ אֵתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאֹמְתְּךָ וְהַלְוֵי וְהַגֵּר וְהִיטוּם וְהָאֱלֻמִּנָּה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ. שִׁבְעַת יָמִים תִּחַּג לָהּ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" (שם, יז-טו). ובביכורים, "וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם... וְשִׁמַּחְתָּ בְּכָל הַטוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְּךָ, אֵתָּה וְהַלְוֵי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּךָ" (כו, ב-יא), שהרי ביכורים "טעונים קרבן" שלמים (משנה ביכורים ב, ד), דילפינן 'שמחה' 'שמחה' משלמי חג (רמב"ם הל' ביכורים ג, יב, מירושלמי ביכורים ב, ג; זו בפשטות שמחת 'הלוי והגר', אולם ראה במפרשים על אתר שהקשו מה חלק יש ללוי ולגר בביכורים, ולרש"י "והלוי והגר" מרבה את אלה להבאת ביכורים).

חוץ מקרבן פסח, שתביאנו "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ, שָׁם תִּזְבַּח אֵת הַפֶּסַח בְּעֶרֶב כְּבֹאֵה הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם. וּבִשְׁלַת וְאָכַלְתָּ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בו", בלי לצרף אחרים, שהפסח "אינו נאכל אלא למנויו" (זבחים נו, ב) והם עצמם הוּזָבְחוּ. וחוץ מן הבכור. "תאכלנו שְׁנָה בְּשָׁנָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֵתָּה וּבִיתְּךָ", שכן "כָּל טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכֵל אֹתוֹ" (במדבר יח, יא, לעניין שוק התרומה וחזה התנופה, אשר בכור הוקש להם ככתוב, "כְּחֹזֶה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לָךְ יִהְיֶה", שם, יח). אך כל